

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ

- 6. Свети Сава, архиепископ српски
- 8. Кратак преглед историје градње Храма
- 18. Аутори, пројектанти, вођење пројекта
- 20. Храм у простору и бројевима
- 25. Архитектура Храма
- 30. Шта и када је рађено на Храму (1935–2009)
- 55. Занимљиве целине (купола, крстови, звона, фасада, врата, крипта, камени рељефи, мозаици и живопис, Врачарски плато, Парохијски дом, споменик св. Сави, будући Патријаршијски двор, декоративно осветљење Храма)
- 94. Догађања и посете
- 161. Друштво за подизање Храма св. Саве на Врачару
- 164. Српски патријарси у периоду грађења Храма

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ ПАВЛЕ

“Овај Божји храм подиже цео наш народ са свешћу да има за кога да га подигне. Тешкоће и невоље које су ометале да се он и раније заврши и да се настави градња, сада су прошле. Надамо се да ће се добром вољом свих људи, у складу са њиховим могућностима, ово дело наставити и завршити како ваља, па ће онда бити и благослова светог Саве и његовог и нашега Господа за општу ствар и опште потребе православља, а и наших предака који су овде живели и започели овај храм, градили га и довели у ово стање да се ево он сада и завршава. Господе и свети Саво, помозите и њима, нама, свима. И онима који приложе макар и једну циглу, а камоли више. Ово дело је за опште добро.”

Његова светост патријарх српски господин Павле

03. септембар 2001. године,

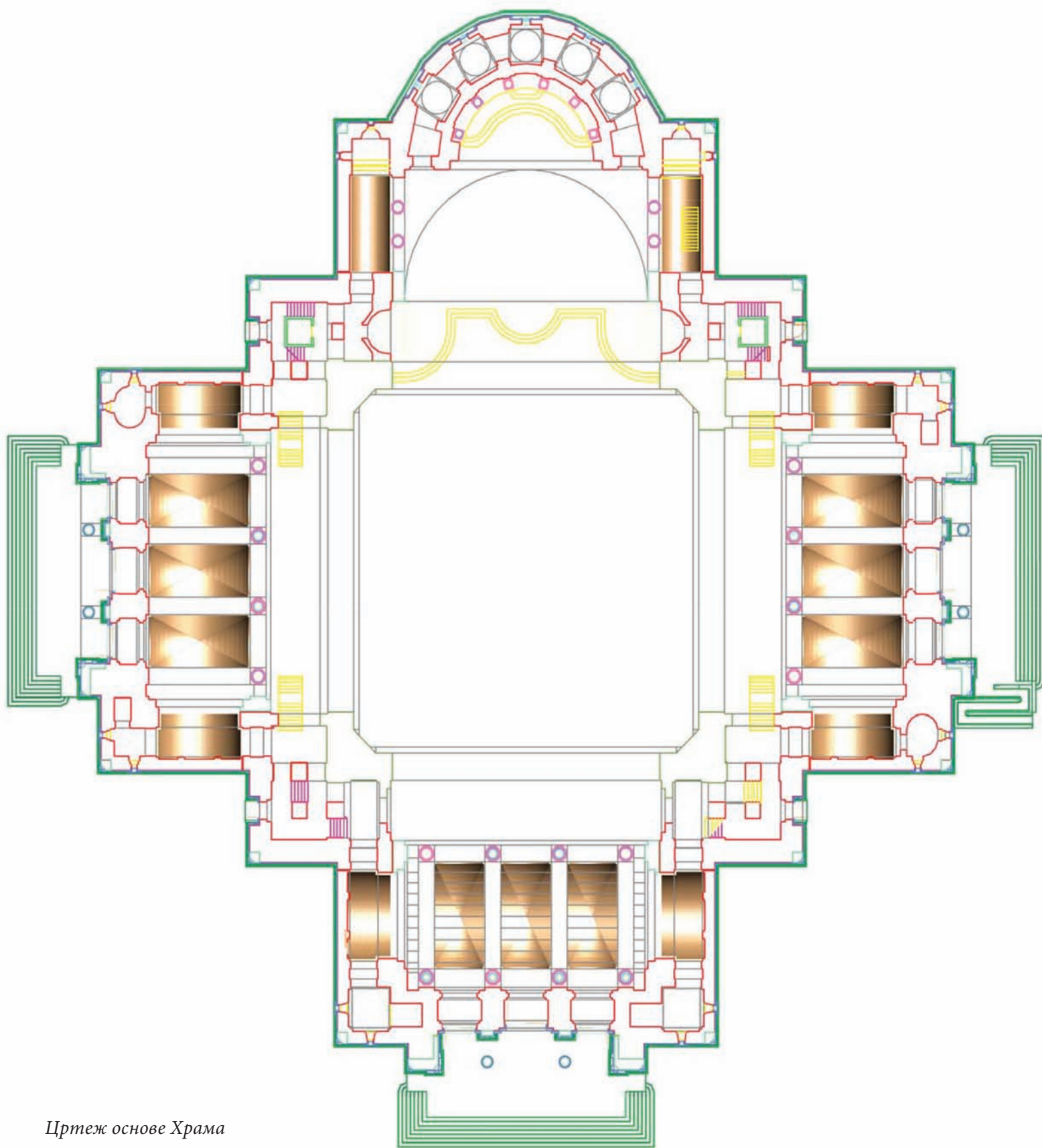
приликом реоснивања Друштва за подизање Храма светог Саве

- Храм је подигнут на апсолутној коти од 134,5 метра, 64 метра изнад реке Саве;
- Пројектован је у српско-византијском стилу, у складу са основним принципима грађења сакралних објеката;
- У основи је облика грчког крста са куполом над наосом;
- Осовинска дужина исток-запад је 91 метар, а север-југ 81 метар;
- Унутрашња висина Храма од пода приземља до темена куполе је 65 м, а видљива (спољна) висина Храма са крстом је 79 м;
- Површина пода на нивоу наоса је 3.650 м²;
- Унутрашњи простор Храма је јединствена целина, са запремином од 170.000 м³;
- Три (хорске) галерије површине 1.444 м² могу да приме 700 хориста;
- Храм има и спољну галерију видиковца површине 180 м²;
- У приземљу и на галеријама Храма може да стане до 10.000 верника;
- Чиста висина унутрашњег простора између спољне и унутрашње љуске куполе износи 2 м и омогућава приступ постољу крста;
- Тежина куполе је 4.000 тоне; спољашњи пречник је 39,5 м (са кружном галеријом), а унутрашњи 30,5 м;
- Висина куполе је 27 м;
- Храм има укупно 13 купола, 5 полукупола, и 5 малих купола на апсиди олтара;
- На великој куполи и малим куполама постављено је укупно 18 позлаћених крстова;
- Главни крст је висок 10,5 метара и тежак 4 тоне;
- Куполе су покривене бакарним лимом;
- У западним звоничима уграђено је 49 звона, од којих 4 велика (клатећа) и 45 „свирајућих“ (карилон);
- Највеће звоно тешко је 6.128 кг, а најлакше 11 килограма; карилон тежи око 19.000 кг; укупна тежина свих 49 звона достиже 23.755 кг;
- Највеће звоно је пречника 204 цм, а најмање 20 цм;
- За потребе побољшања акустике уграђено је 400 резонатора;
- Главна врата су двокрилна и израђена од дрвене храстове конструкције; грађевинске димензије су 3,90 x 6,10 м, а тежина 3,5 тона;
- По двоја мања врата налазе се са бочних страна (на свим порталима);
- У подземној етажи Храма изграђена је крипта патријараха, вишенамени простор, ризница и гробна црква св. кнеза и мученика Лазара, укупне површине око 1.800 м², и висине око 7 метара;
- Фасада Храма је обложена белим мермером (са топлим окер-сивим нијансама) и сивим и тамноцрвеним гранитом;
- Површина мермерних плоча на фасади је око 10.500 м² (тежина је око 3.000 тоне) са око 1.500 м³ масивних елемената;
- Живописање Храма и крипте планирано је у техници мозаика;
- Инсталације у Храму обухватају електро-инсталације (слаба и јака струја, аудио-видео системи), водовод и канализацију, вентилацију и климатизацију;
- Грејање ће бити подно;
- Унутар Храма предвиђено је функционално и декоративно осветљење;
- Храм има своју порту која је део Светосавског трга;
- Храм светог Саве има доминантни положај у силуети Београда и сагледава се из свих прилаза Београду;
- Изграђени Храм биће, по запремини главног молитвеног простора, највећа активна православна црква на свету.

Цртеж основе Храма

АРХИТЕКТУРА ХРАМА

Први конкурсни услови из 1904. године прописали су да Светосавски храм мора бити саграђен у српско-византијском стилу, на површини од 2.000 до 2.500 м². Како је конкурс проглашен неуспелим, расписивање новог конкурса се заснивало на одлуци Техничког одбора из 1926. године, којом је дефинисан захтев да „конкуренти обраде скице у слободно модернизованом српско-византијском стилу Лазареве епохе (поглавито)”.

Патријарх Варнава је био експлицитан у свом очекивању „да тај основни тип буде разрађен у прави Храм и катедралу српског православља и такав Храм какав ми мислимо да је Немањић Сава заслужио. Хоћемо да у њему буде у мермеру, рељефима, украсу, мозаику и фрескама изложена сва наша историја, живот и догађаји”.

Распис конкурса 1926. године прецизира да његов капацитет треба да буде „6.000 душа у наосу (простор за верне), рачунајући по троје на 1 м², а треба да буде израђен у духу старе српске архитектуре. Обратити пажњу на обраду хора, нарочито с погледом на акустику и о њој водити рачуна при изради пројекта.

У замисли не бити штедљив да би се добило монументално, али не и сувише раскошно дело. Градиво за спољашњост да буде камен, а остало да је најпостојаније градиво, а његова обрада у унутрашњости оставља се такмичару на вољу”.

Решење унутрашњости Храма светог Саве – колико год то био производ аутономног и аутентичног познавања националне градитељске традиције и креативног потенцијала архитеката, а у том погледу личности једног Александра Дерока и Богдана Несторовића стоје у свом времену као праве громаде – мора се ослонити на извесна искуства градње других, сличних, православних храмова. Међутим, димензије и карактеристике планираног заветног храма не дозвољавају директну примену традиционалних модела, из простог разлога што је једини упоредиви модел у оквиру православног црквеног градитељства Света Софија у Цариграду.

Ван ње, избор је веома скроман: Исакијевски сабор у Петрограду, Храм Христа Спаса у Москви, Храм светог Александра Невског у Софији.

Разлог због кога се чини да руски модели нису озбиљније разматрани може се претпоставити. У случају Исакијевског сабора то је могла бити последица архитектонског стила који је класицистички и који, без обзира на чињеницу да је по површини ова црква равна Храму светог Саве, она у сваком другом погледу репрезентује естетско начело и дух који је стран српској традицији сакралне архитектуре. Делимично би се то могло рећи и за Храм Христа Спаса, чији је еклектицизам 1930. године морао деловати пренаглашено, а чија је судбина у сусрету са мрачном фигуром бившег тифлиског богослова свакако деловала застрашујуће и чудовишно. Чини се да о софијском Храму није озбиљно размишљано, осим у категорији надметања, где се он са својом површином од 3.200 м² нудио као очигледан и незаобилазан пример који ваља досегнути или надмашити. Остала је, дакле, цариградска Велика црква као неспорни модел о којем се много расправљало.

Опредељење за тетраконхални облик и обједињени унутрашњи простор чини Храм светог Саве на Врачару различитим од уобичајених (не само код нас). Такав концепт почива на непостојању визуелних баријера, на „течењу” површина и осетљив је на једну особиту замку – монотонију репетиције која може очас да преобрази естетику монументалности у простаклук претенциозности. Други модел, заснован на Грачаници, заиста је почивао на потпуно различитом схватању унутрашњег простора, и у том погледу сукобљавање стручних ставова било је разумљиво и конструктивно. Окончањем те дилеме концепција Храма је постављена као дефинитивна, а оно што је преостало било је да се осмисли начин како да се избегне поменути замка! Тиме су се, на овај или онај начин, бавили сви који су стварали архитектуру Храма.

Драгомир Аџовић

И ОСНОВ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ

Интерпретација концепције Храма, утврђене још тридесетих година XX века, у највећој мери је зависила од схватања и личности пројектаната задужених за његову реализацију. Предратну ауторску групу, коју су чинили Богдан Несторовић, Александар Дероко и Војислав Зађина, наследили су, после вишедеценијског принудног мировања, проф. арх. Бранко Пешић, као протомајстор и аутор наставка грдње, са инж. Војиславом Марисављевићем као одговорним пројектантом. Та ауторска екипа реализовала је измену оригиналног пројекта и утврдила нови технолошки концепт градње. После релативно краткотрајног ангажовања стручног тима под вођством академика Злоковића, реализацију је преузео тим протонеимара проф. др Војислава Миловановића, са одговорним пројектантом арх. Дубравком Пуача-Матовић, а од децембра 2002. и са главним архитектом за унутрашње уређење Храма инжењером Драгомиром Ацовићем.

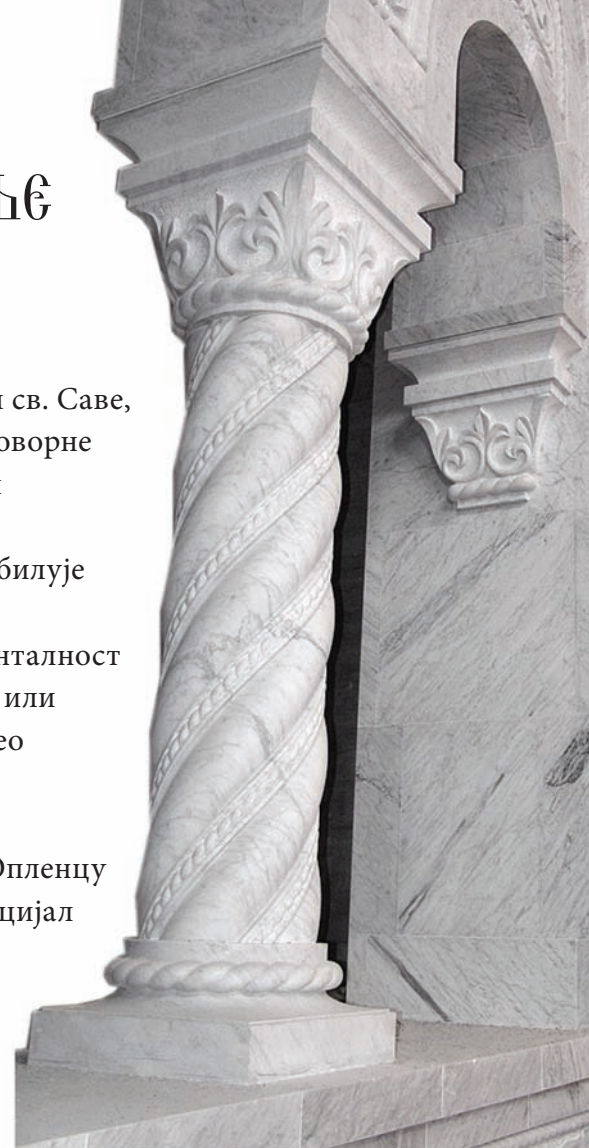
Без обзира на измене стручних тимова који су се ангажовали на пројектовању и градњи Храма, без обзира на лични допринос и печат који је сваки од њих утиснуо у ово здање, основ за реализацију пројекта био је и остао пројекат ауторског тандема Несторовић-Дероко. Чињеница да ти пројекти нису сачувани у целости, као и нужна прилагођавања која су последица радикалних промена у технолошком концепту градње, разлог је због кога се велики део пројекта Несторовића и Дерока морао реинтерпретирати или надоместити. Међутим, као основ реализације и као коректив свих потоњих пројектантских интервенција, тај пројекат остао је до данас сасвим неспоран и пресудан, било да је посредни спољашњи или унутрашњи изглед и функција Храма св. Саве на Врачару.

УМЕТНИЧКО ОПРЕМАЊЕ И ЖИВОПИС

бјекат сложене структуре, као што је Храм св. Саве, поставља необично компликоване и одговорне захтеве у погледу уметничког опремања и украшавања. Наша традиција црквеног градитељства и уметности, колико год да обилује високим думетима и важним узорима, нема одговарајућег примера када је у питању монументалност амбијента ове врсте. Чини се да је у опредељивању за мозаик или осликавање унутар црквене јерархије доста рано мозаик однео превагу. То је, у извесном смислу, било неизбежно избором Јустинијанове св. Софије као жељеног и траженог узора, а припремљено градњом задужбинске цркве св. Георгија на Опленцу која је на нашем тлу блиставо демонстрирала врлине и потенцијал мозаичког интерпретирања православне иконографије. Богдан Несторовић и Александар Дероко су стратификовали обраду унутрашњег простора тако што су предвидели да се до висине од око 7 метара од пода наоса зидови обложе зеленим и црвеним каменом, без много ситнијих и упадљивих декоративних акцената, а затим увели визуелну цезуру коју представља богат и изванредно упечатљив појас декоративних плитких рељефа у белом мрамору са позађем рељефа акцентираним рапављењем, позлатом или испуном златним мозаиком. Ти плитки рељефи, исцртани непоновљивом Дероковом руком, који на ширем плану понављају и наглашавају мотиве са капитета камених стубова и њихових абакуса, формирану су богатом орнаментиком изведеном из преплета лозице, хералдичких цветова крина и медаљонских мотива пореклом из камене пластике српских средњовековних манастира. Њихов централни мотив је варијанти овални медаљон са хризмоном, али овде са именом св. Саве као вотивном поруком. Очување убикације ове рељефне цезуре захтевало је да се читав програм живописања Храма смести у високу зону, изнад просечне висине од око 12 метара. Иконографски концепт полази од канонских и литургијских потреба и узима у обзир традицију украшавања православних цркава трулног типа.

Драгомир Ацовић

Радови на уређењу Светосавског трга, 2003. година

2003-2004.

Највећи део радова у овом периоду односио се на облагање фасаде каменом.

Радови на уређењу Светосавског трга, 2003. година

У овом периоду рађено је и на:

- изради главних и извођачких пројеката облагања фасаде
- набавци, обради и монтажи мермерне фасаде Храма
- набавци гранита, обради и монтажи венаца на куполи и полукуполама
- изради главног пројекта за врата Храма
- монтажи врата Храма од храстовине
- пројекту покривања видиковца на куполи Храма
- измени и допуни пројекта крипте
- разним бетонским радовима
- лимарским радовима на опшивању венаца
- монтажи и демонтажи дизалица, скела, крана, итд.

2004-2005.

Радови на екстеријеру Храма су обухватили комплетирање претходно изведене фасаде и то пре свега полагањем подне керамике са хидро-изолацијом на видиковцу и терасама. Израђен је пројекат ограде видиковца, а монтажа ограде завршена је на Видовдан 2005. године. Припремљени су пројекти уређења ентеријера које је израдио тим на челу са главним архитектом унутрашњег уређења инж. Драгомиром Ацовићем и одговорним пројектантом арх. Дубравком Пуача-Матовић. Пројекти су рађени у бироу „Студио”.

Август, 2004. година

У овом периоду завршени су пројекти:

- архитектуре ентеријера
- облагања каменим рељефима
- тродимензионалних модела Храма
- статике цилиндричних и крстатих сводова Храма
- машинских инсталација (подно грејање, вентилација и електромоторни погон)
- електрике (јака и слаба струја) и хидротехничких инсталација
- зидања и усаглашавање грађевинског пројекта са пројектима ентеријера
- главни грађевински пројекат крипте, итд.

Мало освећење Храма, 10. мај 2004.

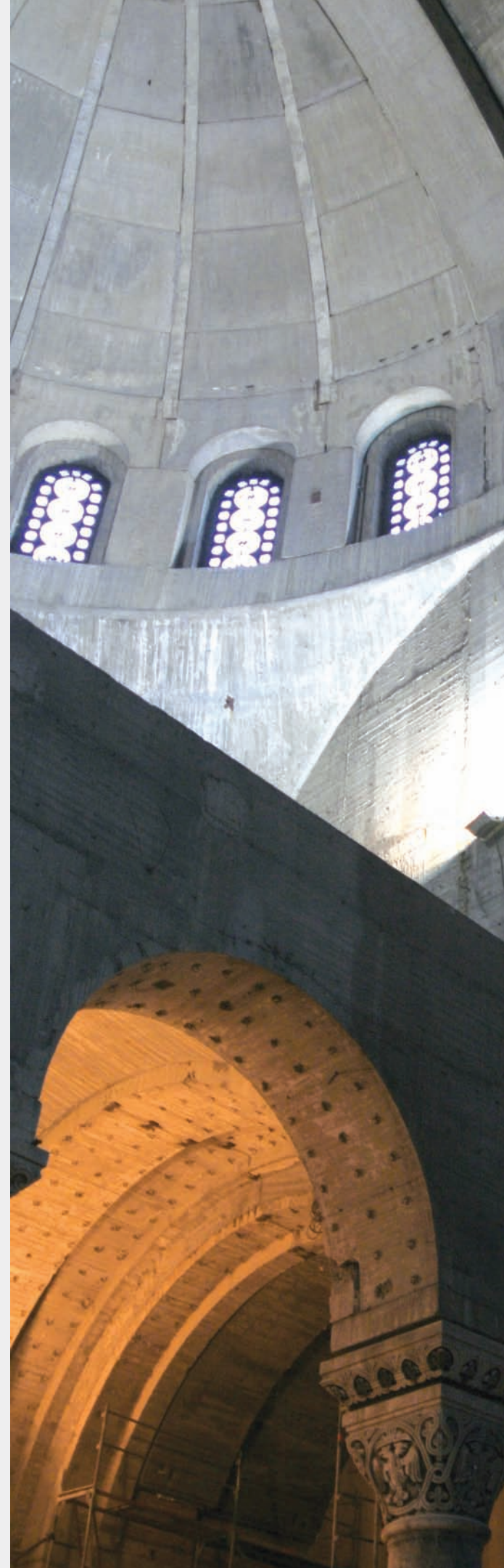
У унутрашњости Храма, непосредно након славе Храма св. Саве 10. маја 2004. године, започети су радови на облагању каменом парапетне зоне до висине 7 метара.

Од грађевинских радова обављено је малтерисање звоника, малих кула и олтарског простора, као и обимни радови на корекцијама и припреми подлога за даљу монтажу камених елемената.

2005-2007.

Започета је друга фаза радова на уређењу крипте,
10. септембра 2005. године. Целу површину крипте покрива
56 монтажних површинских носача који су урађени на тлу.
Тешки су од 6 до 20 тона, подигнути и постављени на
6.20 м висине (највиши свод).

Подизани су по истом принципу по којем је подизана и главна
купола Храма. Монтажа сводова у крипти представљала је
завршну фазу свих грађевинских радова који су пројектовани
за уређење крипте Спомен-храма.

Од већих радова у овом периоду реализовано је:

- зазиђивање простора у кулама-звоничима на коти +13,10 м
- грађевински радови на изради монтажних плафонских, армирано-бетонских, крстастих и цилиндричних површинских носача у припратама Храма, проскомидији и ђаконикону, испод коте +13,10 м (укупно 82 комада, укупне запремине око 245 м³)
- израда монтажних армирано-бетонских цилиндричних плафонских површинских носача у кулама-звоничима на коти +13,10 м
- ослонци за армирано-бетонске реактивне греде које носе плафонске носаче испод коте +13,10 м
- анкерисање армирано-бетонских линеарних ослонаца испод коте +13,10 м
- израда армирано-бетонских капители на ослонцима
- разни радови (изнад и испод коте -0,15 м) на пробијању пролаза за потребе обимних машинских инсталација (клима уређаји, вентилације, итд.)
- електро-инсталација и инсталација водовода
- израда нових, додатних, армирано-бетонских стубова у крипти по ободним странама ради правилнијег и квалитетнијег ослањања монтажних плафонских површинских носача испод коте -0,15 м
- у крипти су изведени радови на бетонирању олтарског простора цркве св. кнеза Лазара
- обимни зидарски радови на малтерисању унутрашњих површина крипте и озиђивање преградних зидова од опеке, итд.
- анкерисање нових армирано-бетонских стубова на постојећу подну плочу у крипти, на коти -6,20 м
- разни специјални радови који су предуслов за квалитетно извођење армирано-бетонских монтажних плафонских конструкција
- довршени су преостали армирано-бетонски капители у крипти
- зазидане су техничке просторије у крипти, отвори између ребара зидова крипте за ризницу
- извршени су земљани, зидарски и армирано-бетонски радови у техничким просторима око темеља кула-звоника (испод коте -0,15 м) у циљу постављања разних инсталација
- изведене су бројне фасадне скеле у унутрашњости Храма ради извођења рељефних радова на бифорама, галеријама Храма, итд.

*Звона карилона на Храму свакодневно у подне свирају
Химну светом Сави, а сваког сата њен рефрен*

К

арилон је високовредан и компактан концертни инструмент (звона у хроматском низу од e^1 до c^4 чине карилон, а звона у тоновима: g , a , c^1 , d^1 су клатећа звона). Светосавски карилон има четири и по октаве. Свако

звоно има основни тон и још 50 аликвотних тонова. Управо је највећа уметност да се ови тонови ускладе, и то се ради електронским путем. Звона карилона на Храму свакодневно у подне свирају Химну светом Сави, а сваког сата рефрен. Њен пробни снимак начињен је у звоноливници „Grassmayer”. Својевремено су исказивана потпуно опречна мишљења о томе да ли је у православљу обичај да се свира звонима.

Карилон је познат у традицији православних и других хришћанских народа, посебно су бројни у Русији и нешто мање у Грчкој. У Русији је музика за звона наменски компонована, а у руским манастирима постоје школе за свирање на звонима. У Српској православној цркви извођење мелодија на више звона повезано је са материјалним могућностима и поседовањем већег броја звона. У црквама које имају три и више звона то је уобичајено, а посебну традицију у том погледу имају цркве у Војводини и Хрватској. Посебно је познат карилон у цркви манастира св. Пантелејмона на Светој Гори, у којој се замонашио свети Сава.

Светосавски карилон - компактан концертни инструмент

Звоно у спомен првом председнику реоснованог Главног одбора Друштва за подизање Храма - др Зорану Ђинђићу

3. септембра Римокатолички надбискуп Фрајбурга (Немачка) монсињор др Роберт Цолич (Robert Zollitsch), са својим сарадницима, посетио је светосавски Спомен-храм.

21–23. септембра У оквиру прославе Дана европске баштине, манифестација „Књига у Храму – 72 сата” трајала је непрекидно три дана. Током овог тродневног програма уметничких радионица и представљања *Мирослављевог јеванђеља*, које су посетиоци и путем видео пројекције могли да погледају интегрално (путем листања Књиге у дигиталном облику), кроз Храм је прошло око 150.000 људи.

Манифестација „Књига у Храму - 72 сата”

- 29. септембра** Упокојио се београдски градоначелник мр Ненад Богдановић. Био је члан Главног одбора Друштва за подизање Храма од 2005. године. Исте године је од Његове светости патријарха српског добио Грамату захвалницу за допринос Храму, а наредне године (2006) је одликован Орденом светог Саве II степена. Такође, одликован је и Орденом светог Симеона, а последњи пројекат за који се лично заузимао било је декоративно осветљење екстеријера Спомен-храма.
- 9. новембра** Одржана је девета седница Скупштине Друштва за подизање Храма св. Саве на којој су резимирани радови на Спомен-храму у протеклих годину дана. На почетку седнице је присутне поздравио и благосиљао Високопреосвећени архиепископ цетињски Амфилохије, у име председника Друштва Његове светости патријарха Павла. Сви чланови Скупштине су посетили и Храм.
- 29. децембра** Душану Чкребићу (80), некадашњем председнику Председништва Србије, уручен је Орден светог Саве у Патријаршијском двору у Београду. Чкребићу је орден додељен јер је осамдесетих година 20. века одобрио наставак градње Спомен-храма светог Саве у Београду.

Поноћни концерт Хора Мокрањац при Храму светог Саве, у оквиру манифестације „Књига у Храму - 72 сата”, 21-23. септембар 2007. године

Ватромет над Храмом, након концерта, 19. април 2009.

Улазак у Храм пре Васкрса, 18. април 2009. године

18–19. априла Поноћна Васкршња литургија у Храму светог Саве на Врачару у поноћ, Његово високопреосвештенство митрополит црногорско-приморски г. Амфилохије, са благословом и у име Његове светости патријарха српског г. Павла, служио је Свету архијерејску Литургију уз саслужење петнаест свештеника и ђакона. Васкршњу посланицу патријарха Павла прочитао је старешина Храма светог Саве протојереј др Лука Новаковић. Светој литургији присуствовали су представници Владе Републике Србије, министар вера др Богољуб Шијаковић, државни секретар Драган Чуровић, представници Римокатоличке цркве, као и бројни представници културног и јавног живота српске престонице.

19. априла Одржан је Васкршњи концерт у Храму – Најзначајнија прослава града, „Дани Београда”, поклопила се ове године са Васкрсом. Тако је у недељу, са благословом Његове светости патријарха српског господина Павла, у Храму светог Саве на Врачару одржан велики Васкршњи концерт, уз учешће великог броја хорова београдских цркава, дечијих црквених хорова, Дечијег хора Радио телевизије Србије и хора „Колибри”. Сви хорови су у грандиозном финалу заједнички отпевали, поред својих самосталних наступа, и неколико Васкршњих песама. На крају програма испред платоа Храма светог Саве уприличен је велики ватромет, којим је ово празнично вече завршено.

*Васкршњи концерт београдских хорова
у Храму, 19. април 2009.*